

**„Petre Andrei este cu siguranță printre primii
care recunosc caracterul rasist al ideologiei fasciste”**

**["Petre Andrei is certainly among the first
who recognize the racist character of fascist ideology"]**

"Petre Andrei's work focuses on sociology, especially the sociology of knowledge... While fascism and Mussolini enjoyed a high level of consensus and confidence in European chancelleries and in the public opinion of many countries, the Romanian philosopher is very lucid and ruthless in understanding Mussolini's opportunism, the ambiguous and cunning character of the ideology and political action of the fascist movement... In Europe, Petre Andrei's thought has not had and still does not have the resonance it deserves. It is only today that we are slowly beginning to rediscover it... I feel it is my duty to re-propose Andrei's political lesson, his idea of freedom and equality."

Angelo CHIELLI

1. Opera lui Petre Andrei se concentrează pe sociologie, în special pe sociologia cunoașterii, disciplină pe care, în anii șederii sale în Germania, o dezvoltau Karl Mannheim și Max Scheler. În același timp, consider că scrierile sale politico-teoretice sunt, de asemenea, de mare importanță. Ele ne permit, beneficiind de unul dintre cele mai strălucite puncte de vedere, să aruncăm o privire asupra dezbaterii politice și filosofice românești și asupra modului în care au fost primite în țară inovațiile culturale din Europa de Vest. Referințele bibliografice prezente în lucrările lui Petre Andrei mărturisesc cunoaștere de către acesta a dezvoltării științelor sociale și politice de pe continent.

Evident, ca italian, consider că scrierile sale despre fascism sunt de mare interes. Izbitoare este cunoașterea de primă mână a evenimentelor politice care au caracterizat Italia în primii douăzeci de ani ai secolului XX, ciocnirea politico-ideologică care a căpătat amploare după Primul Război Mondial, organizarea partidului fascist și mișcările care au gravitat în jurul său.

Consider că foarte relevant este portretul psihologic pe care Andrei i-l face lui Benito Mussolini. Este surprinzător că în timp ce în cancelariile europene și în opinia publică a multor țări fascismul și Mussolini s-au bucurat de un nivel ridicat de consens și încredere, filosoful român este foarte lucid și nemilos în a înțelege oportunismul lui Mussolini, caracterul ambiguu și viclean al ideologiei și acțiunii politice a mișcării fasciste. Petre Andrei este cu siguranță printre primii care recunosc caracterul rasist al ideologiei fasciste. De fapt, el identifică aceste elemente înainte ca regimul să adopte așa-numitele legi rasiale în 1938 de care, de obicei și pe nedrept, se consideră că a produs turnura rasistă a fascismului.

Foarte originală este și juxtapunerea pe care o face Petre Andrei între ideea, reluată de Vincenzo Gioberti, a primatului Italiei între națiunile europene (formulare pe care fasciștii și-au asumat-o, dar forțând-o în sensul de dominație politică și nu culturală, așa cum fusese construită în viziunea giobertiană) și concepția celei de-a treia Rome a canonicilor ortodocși care, după căderea Constantinopolului (a doua Roma), au început să-l prezinte pe Ivan al III-lea al Rusiei drept succesorul legitim al Imperiului Bizantin. Concluzia originală a lui Andrei este că fasciștii au mentalitatea mistico-mesianică rusă.

Andrei surprinde cu atenție caracterul eclectic al fascismului. El neagă că este o teorie nouă și își identifică sursele în mișcări care sunt adesea foarte îndepărtate unele de altele, cum ar fi sindicalismul, bolșevismul și naționalismul. Acesta identifică originile fascismului în principal în incapacitatea claselor conducătoare italiene de a-și păstra cuvântul dat în timpul războiului de a iniția reforma agrară în beneficiul țăranilor și de a îmbunătăți condițiile economice și de muncă ale muncitorilor.

Petre Andrei este un critic sever al antiparlamentarismului, antidemocratismului și a concepției corporative despre stat care caracterizează fascismul. În cadrul analizei fenomenului fascist, el nu omite să scoată în evidență propria idee de libertate, care, deși este de origine pur liberală, nu duce lipsă de contribuții care nu coincid în totalitate cu aceasta din urmă. De altfel, influențele lui Rousseau sunt evidente (în identificarea libertății, egalității și în apelul la o voință generală) și organice (în mai multe locuri în text se face referire la armonia dintre grupurile sociale). Mai mult, trebuie subliniat cât de modernă este viziunea despre libertate, care coincide cu participarea maselor la viața instituțiilor politice ale unei țări.

Dar nu există nicio îndoială că unul dintre principalele scopuri teoretice ale eseului despre fascism este separarea clară a acestuia de naționalism. Putem înțelege cum procesul de creare a statului național român, încă în desfășurare în anii '20 ai secolului trecut, a făcut apel la o puternică componentă naționalistă specifică secolului al XIX-lea, unde conceptul de națiune era strâns legat de cel de libertate. Naționalismul secolului al XX-lea are însă o cu totul altă derivație, iar în unele pasaje Andrei nu omite să sublinieze acest lucru. Totuși, în eseul această distincție nu apare cu claritatea cuvenită (cauzele acestui fapt sunt de origine mai degrabă practică decât teoretică) ceea ce conduce la slăbirea propriei poziții de respingere a fascismului, oricât de clară și de lucidă este.

Un ultim aspect de subliniat este cel referitor la juxtapunerea pe care Andrei o face adesea pe parcursul eseului dintre fascism și bolșevism, juxtapunere care va avea o largă rezonanță în istoriografia și în teoria politică de după Al Doilea Război Mondial.

2. Principalele lucrări ale lui Petre Andrei au fost publicate între anii 1921 și 1938 (cu excepția tezei sale de doctorat, intitulată *Filosofia Valorii*, din 1918). Este perioada în care intelectualul ieșean a desfășurat și o densă activitate politică. Un arc de timp în care regăsim cu regularitate legături cu spațiul cultural german, Germania fiind țara unde tânărul intelectual, în anii imediat premergători Marelui Război, a mers să-și perfecționeze studiile. Acolo a intrat în contact nemijlocit cu mediul neokantian dominant la acel moment în științele sociale (pentru a menționa doar câteva nume în care influența neocriticilor este puternică: Max Weber, Ernest Cassirer, W. Windelband și H. Rickert) și, în special, așa-numita Școală de la Baden în care neokantianismul s-a schimbat în sens axiologic.

Interesul lui Andrei pentru sociologia cunoașterii este, de asemenea, de atribuit acestei perioade fertile a neokantianismului. Cred că tocmai în această muncă continuă de primire a acelor stimuli, unită cu efortul de a le transpune în programe politice concrete, ar trebui căutată cea mai mare moștenire a lui Andrei. Ar fi necesar să se cerceteze totodată și modul în care educația sa în domeniile filozofiei și sociologiei s-a reflectat în activitatea sa de subsecretar, mai întâi, și apoi de ministru al educației publice.

Cu siguranță, evenimentele cauzate de război, moartea sa tragică și instaurarea ulterioară a regimului comunist nu au permis reformelor sale să se înrădăcineze în contextul educațional românesc. Totuși, sentimentul este că evenimentele ce s-au defășurat după Revoluția din 1989 au făcut posibilă reconectarea unor elemente care nu au fost niciodată complet sufocate în anii

dictaturii. În domeniul științelor politice, cred că cea mai valoroasă moștenire este aceea pe care am menționat-o mai devreme și pe care o reiau, a separării naționalismului de fascism, a revendicării unui naționalism democratic și liberal de care se leagă aspirațiile poporului român.

Este evident, de fapt, că naționalismul de astăzi în România nu a preluat acele caracteristici regresive și reacționare tipice multor țări din vestul și estul Europei, ci este proiectat într-o posesivă custodie a propriei identități politico-culturale a cărei pierdere ar fi percepută ca un amputare antropologică dureroasă. În acest sens, învățătura lui Andrei pare a fi fundamentală.

3. Din păcate, cunoștințele mele despre contextul cultural și academic românesc nu sunt de așa natură încât să pot răspunde cuprinzător la întrebare. Aceasta, dacă îmi permiteți o mică digresiune, este o problemă pe care Uniunea Europeană trebuie să o abordeze serios. Cunoașterea instituțiilor culturale și politice, istoria, viața intelectuală a multor țări, și în special a celor din Europa de Est sunt puțin cunoscute. Ne lipsim de o parte fundamentală a ființei noastre europene. Nu ne dăm seama ce pagubă aduce această ignoranță în procesul de integrare. Acordăm multă atenție economiei și puțin sau nimic culturii.

Revenind la întrebare, cred că influența magisteriului lui Petre Andrei în România este ulterioară anului 1989. Desigur, în 1970, în plină epocă comunistă, a fost reeditat volumul *Sociologia generală*. A fost o perioadă de dezgheț, în care un naționalism cultural a fost preferat internaționalismului proletar, care a justificat renașterea unui autor care cu siguranță nu poate fi suspectat de simpatii bolșevice. Dar a fost un episod, nu o adevărată redescoperire. Astăzi, privirea dezamăgită a lui Andrei, eliberată de scheme ideologice excesiv de rigide, este mult mai apropiată de sensibilitatea zilelor noastre față de cea din perioada interbelică. Mai mult, o democrație tânără precum cea românească poate doar să beneficieze prin extragerea limfei din acel patrimoniu limitat al gândirii liberale care, cu atâtea greutăți și printre atâtea obstacole, a reușit să prindă rădăcini în țara dunăreană în primele patru decenii ale secolului douăzeci.

4. -

5. În Europa, gândirea lui Petre Andrei nu a avut și încă nu are rezonanța pe care o merită. Abia astăzi începem, încet, s-o redescoperim. Prin urmare, este imposibil să vorbim despre utilizarea sau continuarea acestuia. Nu are moștenitori pentru că nu a avut ocazia să dea roade.

Nu pot evalua pe deplin evoluțiile din România. Pot semnala cu bucurie aspectele pe care le consider necesare ca acestea să aibă o aprofundare mai ales în rândul noilor generații care, din motive de vârstă, nu au cunoscut dictatura și, cu atât mai puțin, perioada istorică zbuciumată dintre cele două războaie.

În primul rând, filosofia valorilor. Adesea, în lumea de astăzi, atât bunul simț, cât și reflecția învățată tind să atribuie ființei valoarea de a fi, de a plasa acțiunile și comportamentele la nivelul principiilor în care caracterul lor particular este evident. Față de această absolutizare a ființei, filosofia valorilor poate reprezenta un excelent antidot. Scopul nu este – imposibil totuși – de a restabili puritatea intangibilă și universalitatea valorilor, ci de a-și repropune cu tărie funcția transcendentă, conștientă de natura lor problematică și de determinarea istorică. În cele din urmă, orizontul irevocabil pe care ni l-a deschis politeismul weberian al valorilor nu trebuie să ne facă să renunțăm total la capacitatea normativă și ordonatoare realizată de acestea.

Un alt aspect fundamental din gândirea lui Petre Andrei este sociologia cunoașterii. Filosofia a considerat pentru o lungă perioadă de timp că nu există nici o legătură între cunoașterea imuabilă a lumii și variabilitatea acțiunii umane. Aceasta a compromis posibilitatea de a înțelege caracterul constructiv al realității sociale. Sociologia cunoașterii ne-a permis să deschidem un pasaj între cunoaștere și acțiune, arătându-ne importanța medierii lingvistice și a „idolilor” în învățarea realității. Acestea sunt elementele care ne permit să dăm sens lumii. Totuși, acest simț este întotdeauna parțial și devine, cu alte cuvinte, un punct de vedere printre altele. Într-o epocă ca a noastră, în care predomină așa-zisa gândire unică, lecția de sociologie a cunoașterii mi se pare indispensabilă pentru a favoriza un fructuos dialog politic și cultural.

În sfârșit, simt că este de datoria mea să repropun lecția politică a lui Andrei, ideea sa de libertate și egalitate. Cu siguranță, acesta din urmă este puternic influențat de un liberalism de secol XIX, în unele privințe, lockean. Pentru Andrei, de fapt, egalitatea este doar politică, nu este loc în viziunea lui pentru egalitatea de natură materială. Inegalitățile nu sunt rezultatul unei structuri productive și sociale nedrepte, ci depind doar de o distribuție diferită a talentelor între oameni. Cu siguranță, acest argument poate fi urmărit pornind de la starea de înapoiere în care se afla România la începutul secolului XX, țară preponderent agricolă în care „spiritul capitalismului” se străduia să se afirme.

Egalitatea politică la Andrei este imediat legată de democrația politică și de rolul predominant al instituțiilor politice, în primul rând Parlamentul (în timp ce partidele politice joacă un rol minor în viziunea sa). Reafirmarea acestei legături foarte strânse dintre egalitate, democrație și parlamentarism (pentru Andrei, o reprezentativitate deplină o poate oferi un tip de sistem electoral de tip proporțional), ca o expresie mai autentică a formei moderne de libertate, este esențială mai ales atunci când decalajul dintre democrații și parlamentarism asumă, în aproape toate regimurile politice europene, aspecte îngrijorătoare pentru menținerea arhitecturilor constituționale.

6 Alături de colegii noștri Sabin Drăgulin, Doru Tompea, Sorin Bocancea și Daniel Șandru ne ocupăm de publicarea în limba italiană, la Editura Pensa Multimedia din Lecce, a studiului despre fascism apărut în revista *Minerva*, în 1927. Volumul va fi însoțit de câteva eseuri care vor prezenta, în primul rând, biografia umană și intelectuală a lui Petre Andrei, care, așa cum am menționat de mai multe ori, este aproape complet necunoscută publicului italian, pentru a reconstitui zbuciumul politic, evenimentele sociale, aspectele economice ale României de la unificarea națională până la izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial și, în sfârșit, să comparăm interpretarea fascismului făcută de Andrei cu cele din timpul său.

Traducere de Sabin Drăgulin